

Оксана ШПАК

**ОСЕРЕДОК НАРОДНОГО
МАЛЯРСТВА НА СКЛІ
СЕРЕДИНИ — ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
У СЕЛІ РІЧКА
МІЖГІРСЬКОГО РАЙОНУ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(матеріали польових досліджень
автора 2010 року)**

У статті на підставі польових досліджень проаналізовано діяльність осередку народного малярства на склі у селі Річка. Виявлено імена майстрів, розглянуто типологію творів, способи збуту та розміщення в інтер'єрі, введено у науковий обіг невідомі досі артефакти.

Ключові слова: малярство на склі, осередок народного мистецтва, народні майстри, типологія творів.

© О. ШПАК, 2011

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (100), 2011

Народне малярство на склі другої половини ХХ ст. — художнє явище, яке належить до вторинної етномистецької традиції [2, с. 96], що, у свою чергу, складає серединну ланку еволюції українського малярства на склі [5, с. 163, 169]. Цей мистецький пласт містить чимало недосліджених аспектів, серед яких — встановлення осередків та імен майстрів. Артефакти та їх виконавці здебільшого анонімні, тому виявлення достовірних відомостей про осіб, що малювали на склі, вважаємо за рідкісну удачу. Оскільки такі твори у музеях та приватних колекціях представлені незначною мірою¹, сьогодні основним джерелом для їх вивчення є експедиційні (польові) дослідження, у ході яких вдається зафіксувати артефакти, дослідити особливості функціонування, зрідка — виявити імена авторів.

У серпні 2010 р. автор здійснила поїздку у два населені пункти Міжгірського р-ну Закарпатської обл. — Річка і Потік, з метою уточнення та доповнення відомостей, отриманих під час комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України 2009 р. на Закарпатську Бойківщину². У результаті самостійних польових досліджень вдалося виявити, що у селі Річка протягом 1950—1970-х рр. діяв осередок народного малярства на склі. Тут працювало троє майстрів: **Гичка (дівоче — Маринець) Анна Іванівна (1921—2007)**³, **Грицовляк Дмитро Васильович (1916—1980)**⁴, **Корда (дівоче — Зубанич) Гафія Михайлівна (4.09.1919—29.12.1997)**⁵. У ході опитування, проведеному в цьому селі (7 осіб), та у сусідньому — Потік (1 особа) не виявлено інших майстрів малярства на склі, крім згаданих.

¹ Це зумовлене порівняною «свіжістю» явища, яке датується, в основному, 1950—1970-ми рр., та, головним чином, недостатньо уважним ставленням до малювання на склі, або й ігноруванням його як вторинного.

² Автор висловлює щирю вдячність доктору мистецтвознавства Олені Іванівні Никорак за фото чотирьох зразків малярства на склі та конкретну інформацію про їх авторку — нині покійну Гафію Корду, а також її сина і доньку, які проживають у с. Річка.

³ Цю і наступну інформацію про Гичку Анну Іванівну надала її сестра Гичка (дівоче — Маринець) Марія Іванівна, 1925 р. н., за що автор висловлює щирю вдячність.

⁴ Цю і наступну інформацію про Грицовляка Дмитра Васильовича надала його донька Гичка (дівоче — Грицовляк) Марія Дмитрівна, 1947 р. н., за що автор висловлює щирю вдячність.

⁵ Цю і наступну інформацію про Корду Гафію Михайлівну надали її син Корда Василь Андрійович, 1947 р. н., та донька Гичка (дівоче — Корда) Марія Андріївна, 1944 р. н., за що автор висловлює щирю вдячність.

Гризовляк Дмитро Васильович. Фото 1945 р.

Спираючись на відомості, отримані від близьких родичів річанських⁶ майстрів, можна окреслити період, у межах якого розвивалося малярство на склі. Видається, що найраніше до цього виду творчості звернулася Анна Гичка — приблизно з 1948 р.⁷, Дмитро Гризовляк — десь у 1950-х рр.⁸, Гафія Корда — приблизно у 1953-му⁹ або 1954—1955-му рр.¹⁰. За свідченням сестри, Анна Гичка навчилася малювати на склі самостійно. Донька Дмитра Гризовляка говорила, що батько почав малювати «просто так, сам від себе... Дуже така легка рука в його була, дуже прекрасний почерк...»¹¹. Син Гафії Корди на запитання, де і від кого мати навчилася малювати на склі, зазна-

чив: «Сусіда малював, Гризовляк Дмитро»¹². Майстри зі с. Річка (усі вони мешкали на одній вулиці), безумовно, обмінювалися досвідом. Це підтверджують спільні у їх роботах композиційні принципи, мотиви орнаменту, близька колірна гама. Традиція малярства на склі у с. Річка проіснувала близько двох десятиліть. На її тривалість, протяжність у часі вказують висловлювання річанських мешканців: «...Тото довго так, роками ... малювали образи на склі»¹³. Конкретніші відомості подають родичі майстрів: Гафія Корда малювала протягом п'ятнадцяти років (до 1968-го)¹⁴, Дмитро Гризовляк — в основному до 1958—1960-го (децю — у 1960-ті рр.)¹⁵, Анна Гичка — від 1948 року до 1970-го¹⁶.

Про імпульси, що викликали сплеск народного малярства на склі у с. Річка можемо судити лише на рівні припущень. Ця територія з 1919 по 1939 р. була у складі Чехословаччини (як зазначають місцеві мешканці, «під чехами»). У деяких хатах збереглися чеські скляні образки кін. ХІХ — поч. ХХ ст. промислового виробництва — літографії, оправлені у скляні овальні рамки, а також вставлені у рамку-квадрат, підвішену за один кутик на стіну. За своєю формою та принципом розміщення паперових образків (підклеєні посередині, на перетині діагоналей), а також розташуванням декору цей промисловий виріб міг бути прототипом скляних розписаних рамок другої пол. ХХ ст. зі с. Річка. Появу народних скляних ікон та декоративних розписів у ХХ ст. гіпотетично можна пов'язувати з давньою традицією української ікони на склі ХІХ ст. (дослідник Г. Островський згадує серед регіонів поширення і Закарпаття [1, с. 248], щоправда, не вказує конкретних пам'яток). Поштовхом до малювання на склі у с. Річка у кінці 1940-х — на початку 1950-х рр. могли стати твори, побачені у Міжгір'ї (ймовірно, такі про-

⁶ Це слово вживають місцеві респонденти на означення мешканців с. Річки.

⁷ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁸ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Гризовляк) Марії Дмитрівни, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁹ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹⁰ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹¹ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Гризовляк) Марії Дмитрівни, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹² Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹³ Записано 16.08.2010 р. від Бігара Гафії Василівни, 1939 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹⁴ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹⁵ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Гризовляк) Марії Дмитрівни, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹⁶ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

давались на базарі), або привезені чи принесені з інших сіл. Наприклад, в одній із хат зафотографовано дві ікони на склі ХХ ст., оправлених у спільну рамку: «Богородиця Одигітрія» і «Пресвяте Серце Христове»¹⁷. Вони намальовані напівпрозорими фарбами, крізь які просвічується фольга (ця риса не стала характерною для річанського малярства на склі). Власниця, літня жінка, розповіла, що ікони привізні (не місцевого виробництва), їх «принесли були з Лисичова люди, ... з-за верха, як Ушниця, як Вертуги. То я купувала си ці образи»¹⁸.

Розвиток народного малярства на склі у ХХ ст. зумовили також чинники історичного та економічного плану. Із встановленням на землях Закарпаття радянської влади у 1944 р. був заборонений імпорт друкованих на папері образків, які до того часу привозили із сусідніх країн (західних теренів). Невдовзі після закінчення Другої світової війни у багатьох регіонах України художньо обдаровані люди без спеціальної освіти стали малювати образи на склі, папері, полотні, таким чином задовольняючи попит на хатні ікони. Опитані мешканці с. Річка зазначають, що у селі почали малювати ікони на склі через відсутність будь-яких інших. Образки на склі замовляли в односельців ті, хто переходив жити до нової хати. У цьому ж селі був звичай давати образи донькам у посаг (придане). Одна з найстарших жінок згадує: «В мене було шість образів, айбо я попридала дітим... Одній дівці дала і другій дівці дала по образови...»¹⁹. Придбання образів було пов'язане також з відокремленим проживанням нової сім'ї у зв'язку з одруженням. Так, жінка розповіла: «В 1953-му я пішла в Потік з Річки... В мене била хижка, там вгорі ми жили... То я в 1954—1955 в них (у майстрів з Річки. — О. Ш.) достала образи на склі»²⁰.

Вагомою підставою для розвитку малярства на склі у 1950-х рр. було важке матеріальне становище

Подружжя Корди — Гафія Михайлівна та Андрій Михайлович

селян. Малювання і збут скляних образів, картинок, розписаних квітами рамок давало можливість незначного заробітку. На цей чинник неодноразово вказують інформатори зі с. Торговиця (Покуття) та с. Великий Рожен (Гуцульщина) [3, с. 259-260], а також майже кожен з опитаних мешканців с. Річка. На запитання про причину занять малярством на склі, адресоване близьким родичам майстрів, ми отримали відповіді такого змісту: «Бо злидні були, недостача грошей»²¹, «Мама...малювали... Бо треба було жити... Бо такий був час післявоєнний — як були би нас кохали? (ростили. — О. Ш.) — хоть нас було лиш і двоє»²². З тієї ж причини почала малювати образки Анна Гичка: «Бо були тяжкі роки, було тяжко прогодувати п'ятеро дітей»²³. Про умови, що спонукали наймолодшу з річанських майстрів зайнятися малюванням на склі, її односельчанка повідомила: «То та-

¹⁷ Власність Гички М.І., 1925 р. н., с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹⁸ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

¹⁹ Записано 16.08.2010 р. від Попович (дівоче — Хименець) Анни Юріївни, 1923 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²⁰ Записано 16.08.2010 р. від Воробець (дівоче — Могорита) Марії Іванівни, 1931 р. н. у с. Потік Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²¹ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Грицовляк) Марії Дмитрівни, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²² Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²³ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

Гичка Анна Іванівна (праворуч) із сестрою Гичкою Марією Іванівною. Фото 2000-х рр.

кий був тісний час ..., бо не було, що їсти. Жийми так, як хоч»²⁴.

Обтяжливе матеріальне становище селян зумовило порівняно невисоку «ринкову» вартість малювань на склі. Вже сама кількість зафіксованих творів у селах Річка й Потік, відомості про те, що у багатьох людей у минулому були такі образи (але розбилися або з інших причин не збереглися), інформація, що в окремих майстрів з Річки замовляла чи купувала образи майже кожна хата у Потоці (сусідньому селі)²⁵ опосередковано вказують на порівняну доступність таких творів у незаможні повоєнні роки. На поставлене запитання про ціну, яку платили за скляні «образки», старожили відповіли: «Таку, невелику, що було... Хто чесний, то...»²⁶. Можна здогадатися, що ціна була «договірною» і залежала насамперед від порядності замовника чи покупця. Про те, що заняття малюванням на склі не приносило значних прибутків, свідчать висловлювання

²⁴ Записано 16.08.2010 р. від Попович (дівоче — Хименець) Анни Юрїївни, 1923 р. . у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²⁵ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андрїївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²⁶ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

на зразок: «Пару копійок люди платили»²⁷. Вдалося отримати й конкретніші відомості: «То на старі гроші такий образ був 10-15 рублів (до реформи 1961 р.)»²⁸.

Одне з питань, яке ми намагалися з'ясувати під час поїздки в Річку — про джерела іконографії та сюжетів, тобто — «узорів» (за місцевою «термінологією»). У ХХ ст., як і в попередній період, народні малярі за позичували іконографічні схеми з паперових друкованих образів — літографій. Про це розповідав майстер П.М. Столащук зі с. Великий Рожен на Гуцульщині: «Як десь побачив «образ», то перемальовував спочатку на папір, а з паперу — собі на скло»²⁹. Народні малярі досить точно дотримувалися композиції друкованого взірця, тому у багатьох випадках неважко віднайти візуальні прототипи образів на склі другої пол. ХХ ст. [4, с. 152-155]. Це підтвердили родичі річанських майстрів. Донька Гафії Корди пригадує, що мати «із святого образа перемальовувала, з папір'я»³⁰. Син майстрині подав таку ж інформацію: «Брали старі образи, з них перемальовували... «Косиці», «ружі»³¹ — тобто мама сама малювала, се чисто її робота. Ну, вже фарбу, звичайно, знаєте — таланту треба було, щоб так підібрати — художньо...»³². Сестра Анни Гички розповідала, що майстриня дивилася на образ й малювала на склі свій. Донька Дмитра Грицовляка також зазначила, що батько звідкись перемальовував.

Малювання ікон у другій половині ХХ ст. було заборонене й переслідувалося тодішнім режимом, тому народні майстри нерідко вдавались до підпільної праці та збуту. Щоб приховати релігійні образки, вони виконували декоративні композиції на склі, рамки з рослинним орнаментом та картини. Респонденти зі

²⁷ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Грицовляк) Марії Дмитрівни, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²⁸ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрїйовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

²⁹ Записано 11.08.2002 р. від Петра Миколайовича Столащука, 1925 р. н. у с. Великий Рожен Косівського р-ну Івано-Франківської обл.

³⁰ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андрїївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

³¹ Автентичні назви квітів, квіткових мотивів у малюванні на склі с. Річка.

³² Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрїйовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

с. Річка пригадують про утиски, заборони й покарання за малювання і продаж образів на склі. Особливо це стосувалося майстрів, які працювали на т. зв. «державній роботі», або тих, члени родини яких були «партійними». Спадкоємці майстрів пригадують: «Святі образи не мож було малювати... І няньо був партійний, і не дуже мож було святі малювати. Но, та мама малювала... Мусили ховати. Була піч — кіш, то, бувало, образи мама намалює, то туди поза кіш...десь і прятали, мало прятали...»³³. «Ну, і ми тото прятали то за кошом на стовпі одно поза другий образ,... ну і навів на нас єдин, тоже комуніст,... і прийшли і тото... заборонили нам малювати.. Пак тогди запертили, пак тогди «голуби» мама малювала...»³⁴. Уродженка с. Річки, яка з 1953 р. проживає у с. Потік, розповіла, що образи на склі вона купувала в Андрія Корди (чоловіка Гафії Корди), а коли він у 1970-х рр. «пішов на державну роботу, то він вже тим не займався. Пак на него писали, мучили'го... Бо, де, — партійному робити святі образи!»³⁵. Донька Дмитра Грицовляка розповідала: «Не був партійний батько,... робив секретарьом сільради, а в районі як учули, що він малює святі ікони, но і в 1958-му звільнили'го... Туди уже пішов по заробітках інших, після на заробітки ходив у Дніпропетровську область... І вже не малював з того часу»³⁶.

Заняття малюванням на склі було допоміжним засобом до життя окремих мешканців с. Річка. Збут полягав насамперед у забезпеченні попиту серед місцевого населення: образи, картини й малювані рамки брали, як висловилася жінка, «наші, річанські, свої ... І з другого села ходили — з Тюшки ..., і з Потюка ... замовляли й просто купували»³⁷. Діти Г. Корди і Д. Грицовляка також пригадують, що батьки не

³³ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

³⁴ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

³⁵ Записано 16.08.2010 р. від Воробець (дівоче — Могорита) Марії Іванівни, 1931 р. н. у с. Потік Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

³⁶ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Грицовляк) Марії Дмитрівни, 1947 р.н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

³⁷ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

Твори малярства на склі в інтер'єрі помешкання Гички Марії Іванівни. С. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

носили продавати своє малювання на базар, а приходили люди з сусідніх сіл і купували у них образи. Заслуговує на увагу розповідь односельчанки про Гичку Анну: «То-та жінка дуже много малювала. Дуже-дуже ... много. Вона носила ще й туди за полонину. Бувало, намалює скла, тогди вже там тото позбира та й несе за Присліп,через сесю полонину (Боржаву. — О. Ш.)»³⁸. Респондентка не уточнила, які саме твори (оформлені чи без рамок) і яким чином реалізовувала майстриня. Подібний спосіб збуту зафіксовано й на Гуцульщині, зокрема Юрій Півторанюк, який мешкав у м. Вишніця Чернівецької області, у скрутний час носив свої образки на склі у гірські райони й вимінював їх на продукти³⁹.

Майстри с. Річка переважно забезпечували себе самотужки художніми матеріалами. Анна Гичка купувала скло у районному центрі; її сестра пригадує, що по скло вона (майстриня) «на Міжгір'я ходила»⁴⁰. Водночас практикували постачання скла замовником. Так сусідка, сучасниця майстрині, на стінах оселі якої висять близько десятка робіт А. Гички, розповіла: «Ми скло дали, і в'на помалювала»⁴¹.

³⁸ Записано 16.08.2010 р. від Попович (дівоче — Хименець) Анни Юріївни, 1923 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

³⁹ Інформація доньки майстра Романни Юріївни Сучеван (дівоче — Півторанюк), м. Вишніця Чернівецької обл.

⁴⁰ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴¹ Записано 16.08.2010 р. від Попович (дівоче — Хименець) Анни Юріївни, 1923 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

Корда Гафія Михайлівна. Ікона на склі «Пресвяте Серце Христове». 1954—1955 рр. С. Потік Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

Корда Гафія Михайлівна. Ікона на склі «Розп'яття». 1954—1955 рр. С. Потік Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

Спадкоємці майстрів пригадують, що їх батьки використовували олійні фарби, які купували, мабуть, «у районі» — в Міжгір'ї. Василь Андрійович Корда досі пам'ятає, що батько поїхав на курорт у Одесу і звідти привіз багато художніх фарб (у тубиках, в банках), а також пензликів.

Стосовно техніки малювання на склі відомості подавали загального характеру: «Мама брала скло, тушшю обводила, замальовувала...»⁴². За народною термінологією, нанесення контурів називалося «креслити», «писати»: «Тото руков креслила, потім такими красками розбавляла»⁴³; «Писала мама: клала скло верх скла і руков возила, самов руков сама водила...»⁴⁴. Як і в малярстві на склі ХІХ ст., при нанесенні контуру майстри підкладали контурний малюнок, друковану на папері ікону чи навіть готовий твір: «Папір був, вона клала скло на папір,... а хоть образ уже був мальований. На сім боці, де в'на писала, на тім красками малюва-

ла, а «лице» вже було зісподу»⁴⁵. Намальовані фарбами скляні образки кляли просохнути коло печі: «Піч... то ся кличе «кіш»: то спереду був припічок, а ззаду там... то є запічок, то-то є стовп іспершу, а далі кіш, і довкола образи с[о]хли поприпирани від стіни»⁴⁶.

Промовистим фактом, що може опосередковано свідчити про існування в цьому регіоні у минулому (у ХІХ ст.) давньої традиції малювання на склі, є приклади залучення майстрами як допоміжної сили членів родини (до менш відповідальних етапів роботи). Так, донька Г. Корди пригадала: «Мама писала, а тогди красками масляними малювала, а я помагала. Я писати — не, писала мама, я замальовувала. Писала она, а я вже малювала й косиці, поле, я то вже могла робити»⁴⁷. Син майстрині розповів: «Вона [мама] — тонкоці, а я — так, «грубое», вона пелюстки замалює, а я так, кругом, орнамент... Ро-

⁴² Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴³ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴⁴ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴⁵ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴⁶ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴⁷ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

ків мені було... дванадцять-тринадцять»⁴⁸. Чоловік Гафії Корди, Андрій Михайлович Корда сам не малював на склі, але надавав роботам дружини «товарного вигляду». Їхній син пригадує: «Мама малювала образи, няньо обкладинки робив із картонна...»⁴⁹. Факт співпраці подружжя Корди підтвердила донька: «Няньо обрабляв, коли вже готовий був образ... Картон ззаду клав, та такі бляшечки та ушка [затискачі, що з'єднували скло з картоном], — оформляв, аби мож на стіну повісити»⁵⁰.

Оскільки у селі Річка діяв один з небагатьох відомих нині осередків народного малярства на склі, тут вдалося побачити й зафіксувати спосіб розміщення таких творів в інтер'єрі. В оселі Марії Іванівни Гички малювані на склі ікони й декоративні рамки, впереміж (навпереміну) з літографіями та родинними фотокартками, розташовані двома горизонтальними рядами на стіні навпроти входу до світлиці. Деяко менше скляних «образків» розміщено на бічних стінах цієї хати, у тому числі й над вікнами, поодинокі малюнки — при вході до приміщення. Подібний принцип розташування малярства на склі поряд з образами-літографіями («ще чеськими», як зазначила господиня) ми побачили у хаті Анни Юрївни Попович. Попід стелею, в один ряд по периметру світлиці розвішані скляні картини й декоративні рамки у хаті, де жила Гафія Корда: на головній стіні більші картини чергуються з фотопортретами родини, на бічних стінах розміщено малювані рамки з фотокартками. У снігах та іншій кімнаті також висять скляні картинки й рамки.

Опитані особи подають варту уваги інформацію про давній спосіб розташування скляних ікон суцільним рядом на «божнику» чи «образнику», який побутував у період розквіту малярства на склі у с. Річка (1950-ті рр.). Респонденти пригадують: «У нас у селі може де так у старих в кого полишалось — так що було від краю до краю на стіні,... по шість образів єдин за друг...»⁵¹. Син Г. Корди розповів, що намальовані образи «люди

Корда Гафія Михайлівна. Картина на склі «Птахи». Середина 1950 — 1960-ті рр. С. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

Корда Гафія Михайлівна. Картина на склі «Квіти». Середина 1950 — 1960-ті рр. С. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

забирали, та собі клали в загальну рамку, так по шість-сім образів»⁵². Інформатори згадують про дві «лати» (дерев'яні планки): «Тото гет засувалося там... То була дерев'яна дранка, і ... то туди засувалося образи, закладалося... То давнє... Не є вже таких. Я вже таке не знаю...»⁵³. Подібний спосіб зві-

⁴⁸ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁴⁹ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵⁰ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵¹ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵² Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵³ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче Маринець) Марії Іванівни, 1925 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

Грицовляк Дмитро Васильович. Скляна рамка з декоративним розписом. 1950-ті рр. С. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

Грицовляк Дмитро Васильович. Скляна рамка з декоративним розписом — обрамлення для фотоікони «Пресвяте Серце Діви Марії». 1950-ті рр. С. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

шування образів зафіксувала дослідниця обрядової культури Марія Горбаль на Лемківщині⁵⁴. Детальніші

⁵⁴ «У сусідньому селі, Завадці Мороховській, образи були завішані під самою стелею: прибивались такі ніби шухлядки з вузьких дощок і образи однакового розміру запихались щільно один біля одного ... кругом світлиці, по чотирьох стінах»

пошуки унікального «хатнього іконостасу» у с. Річка, на жаль, не увінчалися успіхом: «У старих, у кого збереглося, то Бог знає... Бо вже люди накупували, — знаєте скільки образів люди з церкви принесли... — то приноситься на празник»⁵⁵. (Інформатор має на увазі, що з настанням на поч. 1990-х рр. можливості вільно придбати ікони старі образи замінили новішими).

Скляні образки і мальовані рамки дотепер функціонують у с. Річка переважно у помешканнях людей старшого покоління⁵⁶. Ця тенденція загалом характерна для інших регіонів, де у другій пол. ХХ ст. побутувало народне малярство на склі [3, с. 259]. Позитивно, що твори малярства на склі висять в інтер'єрі хати, де мешкала майстриня Гафія Михайлівна Корда. Дуже схвально, що син Василь Андрійович Корда зберіг мамині роботи, очевидно залишивши розташування (експозицію) скляних малювань такою, яка була ще при житті майстрині (Г.М. Корда померла у 1997 р.). На відміну від літніх людей, представники середнього та молодшого покоління переважно замінили ікони на склі новішими, друкованими на папері, а скляні рамки для фотографій просто втратили свій функціональний аспект. На запитання, чи мають місцеві жителі твори малювання на склі, часто доводилося чути подібні відповіді: «Вже багато помінялося, ... пішла друга мода. Нич не є, бо шось-ім не сохранила»⁵⁷, «Щось не дуже то всьо збереглося...»⁵⁸, «У мене уже хоть були колись малі образки, айбо то-то перейшла мода, а я пак собі купувала, такі святі накупувала, і вишивала я рамки, а таких мальованих...у мене не є — ані одної»⁵⁹. Типовим приводом для за-

(Див.: Різдво на Лемківщині. Фольклорно-етнографічний збірник. / автор-упорядник Марія Горбаль. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2004. — С. 26.)

⁵⁵ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵⁶ Зафотографовано у помешканнях Попович А.Ю., 1923 р. н., Гички М. І., 1925 р. н., Бігар Г.Ф., 1933 р. н., Бігар Г.В., 1939 р. н.

⁵⁷ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р.н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵⁸ Записано 16.08.2010 р. від анонімної респондентки у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁵⁹ Записано 16.08.2010 р. від Гички (дівоче — Корда) Марії Андріївни, 1944 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

міни малювань на склі іконами й картинами промислового виробництва був перехід родини у нову хату, перебудова чи руйнування старої: «Айбо, вони [сусіди] стару хижу розбили... та й то-то навряд, чи зберегли»⁶⁰. Нерідко представники середнього покоління облаштовують інтер'єр житла на свій смак, не прислухаючись до думки найстарших членів родини: «А то давні образки діти познімали, вже, пак другі наладили. Вже не є, купили нові»⁶¹. Очевидно тому у 1990-ті рр., коли було знято заборони на виготовлення ікон, Гафія Корда «не малювала, бо вже тото перейшло, ...вже не так дуже якось зажимали, ...вже мож було купити фотографовані святі»⁶². Отже, у зв'язку з певними причинами: зміною естетичних смаків та появою і збільшенням пропозиції друкованих поліграфічних ікон згасла друга (вторинна) традиція малювання на склі.

На основі зафіксованих зразків малярства на склі другої пол. ХХ ст. у с. Річка та Потік (69 творів) можемо скласти досить точне уявлення про типологію річанського малярства на склі. Насамперед, це ікони: «Богородиця з Дітям», «Богородиця Годувальниця», «Розп'яття», «Пресвяте Серце Христове», «Ісус Христос» та «Іван Хреститель» (обидвоє — у дитячому віці). З-поміж виявлених творів найменше збереглося ікон (11 з 69-ти), очевидно, внаслідок переслідувань та заборон щодо релігійних зображень. Жанр сюжетної та декоративної картини представлений творами: «Голуби», «Олень біля річки», «Птахи», «Птах із квітами», «Хатка», «Квітка», «Квіти», «Букет», «Кошик з суницями», «Кошик з квітами», «Котик», «Кошеня у кошику» (всього — 24 артефакти). Найбільший блок малярства на склі складають декоративні рамки для образків-літографій та фотографій (34 зразки). Вони поділяються на декілька типів. За форматом переважають квадратні (кріпилися до стіни за один кут, через що сприймалися як рівносторонній ромб). У таких рамках образок чи фотокартку підклеювали посередині на перетині діагоналей, а вільні кути декорували рослинним орнаментом. Прямокутні рам-

Гичка Анна Іванівна. Картина на склі «Голуби». 1950—1970-ті рр. С. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл. Фото автора 2010 р.

ки більшого розміру компонували на стіну вертикально, посередині вміщували образок чи світлину, обрамлюючи їх намальованим на склі віночком з квітів, рослинним орнаментом чи зображеннями птахів. У с. Річка також набули поширення скляні рамки, головним композиційним мотивом яких є силует серця (у ньому поміщували образок чи фотокартку), прикрашений стилізованими пшеничними колосками, квітковими галузками, квітами й птахами.

Таким чином, у результаті польових досліджень вдалося встановити наступне. Протягом 1950—1970-х рр. у с. Річка діяв осередок народного малярства на склі, у якому працювало троє майстрів: Анна Іванівна Гичка, Дмитро Васильович Грицовляк, Гафія Михайлівна Корда. Вони забезпечували своїми творами односельців і мешканців сусідніх сіл Потік і Тюшка. У зазначений період скляні образки, рамки й картини набули значного поширення у регіоні.

Поштовхом до початку занять малярством на склі стала необхідність хатніх ікон та скрутне матеріальне становище селян. Становленню вторинної традиції малярства на склі посприяв імпорту скляних виробів із сусідніх Чеських і Словацьких теренів та, ймовірно, давня місцева традиція ікони на склі. Майстри зі с. Річка були змушені малювати ікони таємно, оскільки це суперечило ідеологічним вимогам тодішнього державного ладу і переслідувалося. Для прикриття творів релігійної тематики використовували декоративні рамки і сюжетні картини. Завдяки безпосередньому спілку-

⁶⁰ Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁶¹ Воробець (дівоче Могорита) Марія Іванівна, 1931 р. н. С. Потік Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

⁶² Записано 16.08.2010 р. від Корди Василя Андрійовича, 1947 р. н. у с. Річка Міжгірського р-ну Закарпатської обл.

ванню з місцевими жителями — родичами майстрів, уточнено чимало моментів стосовно техніки малярства на склі, способів збуту, організації праці. Отримана інформація багато в чому збігається з матеріалами польових досліджень на Гудульщині й Покутті, а також з аналогічними моментами з історії давньої, (XIX ст.) ікони на склі. Це дає змогу зробити важливий висновок про цілісність як мистецького явища українського народного малярства на склі XIX—XX ст.

Кількість зафіксованих творів (69 одиниць), їх типологічна різноманітність (ікони, декоративні рамки, картини) є підставою у майбутньому для детального дослідження іконографії, сюжетів, декоративних мотивів. Вагомий пласт малярства зі с. Річка спонукає до вивчення художніх особливостей творів, на що сподіваємося у наступних дослідженнях.

1. *Островский Г.* Украинская народная живопись на стекле / Григорий Островский // Панорама искусств. — М.: Советский художник, 1982. — № 5. — С. 246—255.
2. *Станкевич М.* Мистецтвознавчі аспекти теорії традиції / Михайло Станкевич // Народознавчі зошити. — Львів: Інститут народознавства НАНУ України, 1997. — № 2. — С. 91—99.
3. *Шпак О.* Малювання на склі другої половини XX ст.: нові матеріали / Оксана Шпак // МІСТ (Мистецтво, історія, сучасність, теорія). — К., 2003. — № 1. — С. 253—263.
4. *Шпак О.* Особливості іконографії народних ікон на склі другої половини XX століття: образи Христа і Богородиці / Оксана Шпак // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв [Текст]: зб. наук. пр. / за ред. В.Я. Даниленка. — Харків: ХДАДМ, 2009. — С. 150—160. (Мистецтвознавство. Архітектура: № 6).
5. *Шпак О.* Традиційне малярство на склі — джерело художніх інспірацій у мистецтві XX — початку

XXI століття / Оксана Шпак // Мистецтвознавчий автограф: збірник наукових праць кафедри історії і теорії мистецтва Львівської Національної академії мистецтв / гол. ред. Г.Г. Стельмащук. — Львів: ЛНАМ, 2008. — Вип. 3. — С. 163—164.

Oksana Shpak

A CENTRE OF FOLK PAINTING ON GLASS IN THE VILLAGE OF RICHKA, MIZHNIRYA DISTRICT, TRANSCARPATHTIA REGION (MID — AND 2ND HALF XX C). (AFTER MATERIALS OF AUTHOR'S FIELD STUDIES IN 2010)

In the article based upon author's field research-works of 2010 some activities by the centre of folk painting on glass in the village of Richka have been considered. Previously unknown names of craftsmen have been revealed, typology of items has been elaborated and presented as well as paths of realization and placement of objects in interiors; several artifacts had been introduced in scientific circulation.

Keywords: painting on glass, centre of arts and crafts, craftsmen, typology of wares .

Oksana Shpak

ЦЕНТР НАРОДНОЇ ЖИВОПИСИ НА СТЕКЛЕ В СЕЛЕ РИЧКА МИЖГИРСЬКОГО РАЙОНА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ (СЕРЕДИНА І ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА)

В статтю на основі польових досліджень, виконаних автором в 2010г. аналізується діяльність центра народної живописи на склі в селі Річка: установлені невідомі раніше імена майстрів, розглянута типологія виробів, шляхи реалізації та розміщення в інтер'єрі, наукове об'єднання вводить ряд новонайдених артефактів.

Ключевые слова: живопись на стекле, центр народного искусства, народные мастера, типология произведений.